

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОНСОЛІДОВАНОГО КОРЕСПОНДЕНТСЬКОГО РАХУНКУ

Проведено узагальнення системи електронних міжбанківських переказів Національного банку України (НБУ). Дано порівняльну характеристику діючих моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку та зроблено висновки щодо стану системи міжбанківських розрахунків.

Ключові слова: банківська установа, система електронних платежів, система термінових переказів, кореспондентський рахунок

На початку 1990-х рр. банки вели розрахунки між собою за допомогою паперових розрахункових документів – так званих поштових авізо. Вони мали термін проходження від 7 до 20 днів, а інколи й більше місяця. В зв'язку з цим одним із засобів подолання глибокої платіжної кризи було створення платіжної системи, яка би дала змогу принципово прискорити виконання міжбанківських розрахунків, забезпечити їх ефективність, оперативність, економічність, зручність, безпеку і надійність.

У 1992 р. НБУ почав запроваджувати систему електронних міжбанківських розрахунків. У наступному році була створена, а в 1994 р. повністю запрацювала система електронних платежів НБУ. Вона забезпечує проходження платежів протягом одного дня, дозволяє банкам ефективніше використовувати ресурси, а клієнтам – власні кошти.

Питання функціонування платіжної системи України висвітлюються в працях вітчизняних вчених і практиків-економістів – В. А. Ющенко, А. С. Савченка, В. П. Страхарчук та ін. Однак в їхніх роботах досліджуються або окремі елементи функціонування платіжних систем, або їх дія на певних етапах економічного розвитку, тому актуальною залишається потреба в подальших наукових дослідженнях і розробках щодо платіжної системи нашої держави. Так, основними завданнями у сфері задоволення на сучасному рівні потреб банківської системи України в платіжних послугах є постійний розвиток і вдосконалення електронних платіжних систем, які використовують найновіші досягнення техніки і технологій.

Для здійснення міжбанківських розрахунків в Україні функціонує оперативна та надійна внутрішньодержавна банківська платіжна система – система електронних міжбанківських переказів (СЕМП), яка включає в себе систему електронних платежів (СЕР) і систему термінових переказів (СТП).

У СЕМП використовується один із двох підходів до обслуговування рахунків учасників. У першому випадку всі учасники системи є рівноправними і виконання ними платіжних трансакцій не залежить один від одного. В другому – учасниками системи є банки або уповноважені та підпорядковані їм філії, які виконують розрахунки.

Учасники СЕМП самостійно вирішують, працювати їм за незалежним чи за консолідованим кореспондентським рахунком. Сьогодні за незалежним кореспондентським рахунком працює 13% банківських установ, а за консолідованим кореспондентським рахунком – 87% (рис. 1).

Зростання обсягу платіжних трансакцій потребує від банків ефективного використання своїх грошових ресурсів. СЕМП надає можливість об'єднати кошти кількох банківських установ на одному рахунку та спільно їх використовувати шляхом застосування однієї з восьми моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.

Учасники розрахунків, враховуючи свої потреби, обирають ту з моделей, яка є більш зручною для них. Кожна модель має свої переваги та недоліки. Так, 2% банківських установ України працює за моделлю 1 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку. Ця модель роботи в СЕР найпростіша і не потребує великих капіталовкладень. Її найістотнішим недоліком є те, що сфера дії обмежена однією адміністративно-територіальною одиницею України.

27% вітчизняних банківських установ працюють за моделлю 2. Так само, як і для моделі 1, сфера її дії обмежується однією адміністративно-територіальною одиницею України. Однак модель 2 потребує наявності власної внутрішньобанківської платіжної системи (ВПС), до функцій та умов експлуатації якої НБУ висуває певні вимоги.

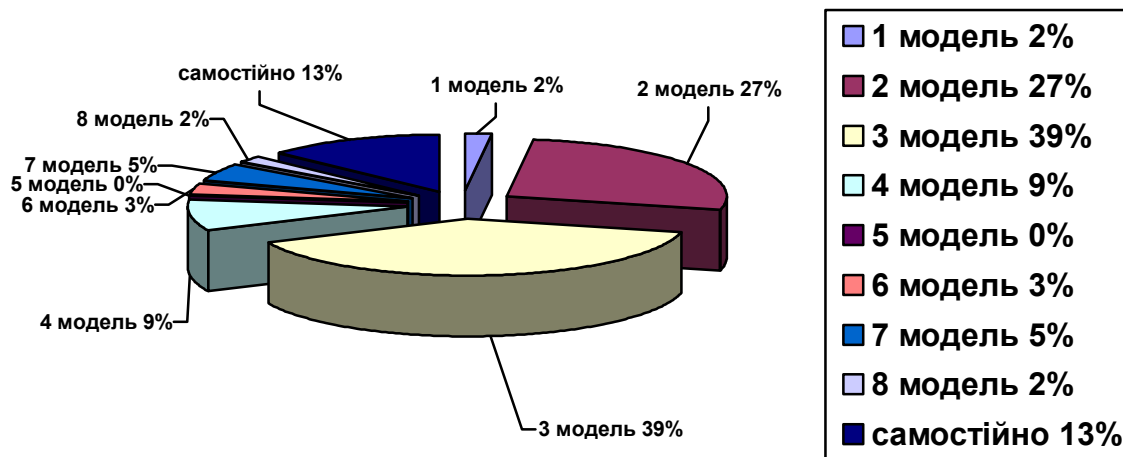

Рис. 1. Розподіл учасників систем, що працюють за консолідованим та незалежним кореспондентським рахунком за станом на 01.01.2005 р. [3].

Найбільшим використовується модель 3 (рис. 1). На 1 січня 2005 р. за цією моделлю працювало 39% банківських установ. Вона є територіальним розширенням моделі 2. Так, сферою її дії є вся територія України і банк має ВПС для виконання міжбанківського переказу. Основна перевага цієї моделі в тому, що банк має змогу повністю контролювати розрахунки своїх філій, Однак модель 3 вимагає наявності ВПС.

За моделлю 4 працює 9% банківських установ. Вона є територіальним розширенням моделі 1 і діє на всій території України. Банк і філії – прямі учасники СЕП. Банк керує роботою філій у СЕП за допомогою лімітів. Основними перевагами моделі 4 є: простота і зручність в експлуатації; можливість злиття кореспондентських рахунків усіх філій незалежно від місця їх розташування, керування філіями по всій країні, а недоліком – недостатнє керування банком початковими платежами філій, яке здійснюється лише методом обмеження загальних сум платежів, але неконкретним санкціонуванням банком кожної транзакції. Зі зростанням кількості філій ускладнюється централізоване керування їхніми кредитними ресурсами, зростає потреба в збільшенні часу, необхідного банкові на опрацювання інформації, що надається, та зворотного зв'язку з його боку у вигляді керівної інформації. Практика показує, що модель 4 доцільно застосовувати для малих і середніх банків із кількістю філій не більше 30–40.

Відзначимо, що за моделлю 5 банківські установи не працюють; вона є поєднанням моделей 4 і 2. Структура підпорядкованості філій дворівнева. На першому рівні (банк і філії, так звані уповноважені установи) діють механізми роботи за моделлю 4, тобто керування загальною платоспроможністю філій здійснюється за механізмом лімітів. На другому рівні діють механізми роботи за моделлю 2, зокрема, уповноважені установи мають власні ВПС для виконання внутрішньобанківського переказу в межах адміністративно-територіальної одиниці. Ця модель найбільше відповідає потребам банків, які мають у банківських адміністративно-територіальних одиницях розгалужену мережу філій зі своїми ВПС усередині цих одиниць, але не мають технічних можливостей забезпечити повноцінне функціонування власної ВПС у масштабах усієї країни.

За моделлю 6 на 1 січня 2005 р. працювало 3% банківських установ від їх загальної кількості. Модель 6 – це поєднання моделей 4 і 1; структура підпорядкованості філій дворівнева. На першому рівні (банк і філії, так звані уповноважені установи) діють механізми роботи за моделлю 4, тобто керування загальною платоспроможністю філій здійснюється за механізмом лімітів. Банк, уповноважені установи та філії є прямими учасниками СЕП. На другому рівні уповноважені установи організують роботу філій в адміністративно-територіальній одиниці за принципами, аналогічними з моделлю 1. Так, кожна уповноважена установа виступає для філій своєї адміністративно-територіальної одиниці (філій другого рівня) в ролі банку. Ця модель призначена для банків, які не можуть або не хочуть розробляти ВПС як на всій території України, так і в межах її окремих адміністративно-територіальних одиниць, але при цьому мають достатньо розгалужену систему філій у кількох таких одиницях.

Банківські установи, які працюють за моделлю 7, становлять 5% від загальної кількості учасників СЕМП. Ця модель є розвитком моделі 4 з двома принциповими відмінностями. Банк має змогу, по-

перше, протягом операційного дня виконувати платежі філій від їх імені, а по-друге – обмежувати повноваження філій щодо виконання розрахункових та інших операцій за допомогою операційних правил, які є додатковим механізмом, органічно вбудованим у СЕП.

На 1 січня 2005 р. 2% банківських установ працювали за моделлю 8. У цій моделі керування філіями здійснюється в реальному часі засобами системи термінових переказів (СТП).

Не використовують моделі обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку в СЕМП установи НБУ та більшість банків, які не мають розгалуженої мережі філій.

Учасники, котрі працюють за моделлю 3 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку, в 2004 р. виконали 83439 тис. платежів на суму 930822 млн. грн., що порівняно з 2003 р. більше відповідно на 20% і 38% [3].

Учасники, які працюють за 1, 2, 4, 6, 7 і 8 моделями, становлять 48% від їх загальної кількості (рис. 1). Ними в 2004 р. виконано 115116 тис. платежів на суму 874314 млн. грн., що перевищує ці показники за 2003 р. відповідно на 32% і 52% [3].

У 2004 р. учасниками всіх систем виконано 223209 тис. платежів (89% – банківськими установами, 11% – іншими) на суму 2353766 млн. грн., що на 18% і 33% більше тих же показників порівняно з 2003 р., зокрема:

- через СЕП – 223209 тис. шт. на суму 2353653 млн. грн.;
- через СТП – 463 шт. на суму 113 млн. грн. [3].

Крім цього, здійснено 2414 тис. шт. електронних розрахункових повідомлень, які несуть інформацію щодо переказу грошей, але не супроводжуються рухом останніх.

Розподіл кількості початкових платежів за їх сумою свідчить про те, що найбільшу кількість із них (75%) становлять платежі, сума яких – до 1000 грн. (рис. 2).

Рис. 2. Структура початкових платежів за їх сумами за станом на 01.01.2005 р. [3].

Аналіз статистичних даних за 2004 р. щодо розвитку вищезазначених систем порівняно з 2003 р. свідчить про наступне.

1. Створена НБУ СЕМП здійснює нині переважну більшість міжбанківських розрахунків, охоплює всю банківську систему країни та забезпечує її життєдіяльність. СЕМП є необхідною умовою для успішного розвитку ринкової економіки нашої держави.
2. За час свого функціонування СЕП утвердилась як дуже ефективна та надійна система, що повністю задовольняє потреби банків у міжбанківських розрахунках.
3. Зважаючи на світові тенденції розвитку платіжних систем, НБУ розробив й увів в експлуатацію в 2001 р. СТП. Вона дозволяє банківським установам практично миттєво виконувати важливі міжбанківські платежі, гарантуючи їх негайне зарахування на кореспондентські рахунки банків-учасників. Приєднання до СТП – справа добровільна і залежить від готовності банку до роботи за он-лайнними технологіями. На жаль, нині кількість учасників СТП розширюється дуже повільно. Так, у 2004 р. їх стало більше лише на 2 і на 1 січня 2005 р. налічувалося всього 7 учасників. Це свідчить, що учасники розрахунків не мають гострої необхідності у підключенні до СТП, оскільки швидкість здійснення міжбанківських переказів через неї задовольняє їх повністю.
4. Учасники СЕМП мають змогу вибрати, як працювати: за незалежним кореспондентським рахунком чи за однією з моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку. Моделі обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку дають змогу банкам ефективно використовувати грошові ресурси, захищати інтереси клієнтів, підвищувати власні ліквідність і прибутковість.
5. Важливим чинником успішного функціонування СЕП і СТП є нормативно-правова база, орієнтована на створення сприятливих умов для ефективної діяльності платіжних систем, забезпечення своєчасного завершення розрахунків між суб'єктами господарювання. Загальні вимоги щодо функціонування систем міжбанківських розрахунків, умови та порядок виконання міжбанківського переказу грошей в нашій державі регулюються Інструкцією про міжбанківський

переказ грошей в Україні в національній валюті.

Література

1. *Платіжні системи: Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти / В. А. Ющенко, А. С. Савченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Страхарчук. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.*
2. *Савченко А., Коваль І. СЕП: вивінюється перше десятиліття // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 7. – С. 28–31.*
3. *<http://www.bank.gov.ua>.*

[Повернутися на початок](#)